

שיעורים בפיקוח נפש והצלה
נתנאל אוירבך

שיעור כז: הביסוס ההלכתי לפיקוח נפש ציבורי

א. חשש פיקוח נפש ציבורי: כיבוי גחלת

1. הצגת הסוגיה ומחלוקת הראשונים

הביסוס ההלכתי של היתר פיקוח נפש של ציבור, השונה במהותו מפיקוח נפש של היחיד, מצוי בסוגיית כיבוי גחלת מתכת בשבת הנמצאת ברשות הרבים.

מסוגיה זו ניתן לראות שהותרה פעולת איסור בשבת למניעת חשש היזק רבים, אף שאינם מצויים בפיקוח נפש כעת¹

בבלי שבת (מב ע"א):

מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזוקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ.

• דעת רש"י: הבחנה בחומרת האיסור

לדעת רש"י, ההבדל בין גחלת של מתכת לגחלת של עץ הוא הבדל מהותי בחומרת האיסור. איסור כיבוי גחלת של מתכת הוא מדרבנן ולא מדאורייתא ולכן במקום של נזק לרבים לא גזרו חכמים, ואילו כיבוי גחלת של עץ הוא איסור תורה ולא נדחה בפני הרבים² -

רש"י (שם):

דלא שייך כבוי בהכי מדאורייתא, ומדרבנן אסורה, והיכא דאיכא נזקא לרבים לא גזרו על השבות. אבל לא של עץ - דאיסורא דאורייתא היא, וחייב סקילה.

• דעת רבינו חננאל: הבחנה טכנית

לדעת רבינו חננאל, אין הבדל מהותי בין גחלת של מתכת לגחלת של עץ ובשתיהן חומר האיסור הוא מהתורה. לדבריו, ההבדל בין גחלת של מתכת לגחלת של עץ הוא הבדל טכני בלבד - מתכת לוחטת מטעה את הבריות בשל שחרוריתה ולכן מותר לכבות אותה, ואילו בשל עץ מחמת האדמומיות שבה היא ניכרת ואנשים נוהרים בה³.

רבינו חננאל (שבת מב ע"א ד"ה למימרא):

וכיבוי גחלת של מתכת בזמן שהיא חמה והיא שחורה והרואה אותה דומה שהיא צוננת לפי שאין בה אדמומית כגחלת לוחשת ונמצאו בני אדם ניזוקין בו לפיכך מותר.

¹ בעניין זה ראו עוד: **תחומין** (כרך כט עמוד 386-395).

² כ"כ **שו"ת הריב"ש** (סימן תא): "ואם החמץ הוא ברשות הרבים הרי הוא כשל הפקר. וא"כ כל שכן שאסור לטלטלו שהרי יזכה בו בהגבתו, והוה ליה חמץ שלו וקא עבר עליה בבל יראה ובל ימצא. ואיני רואה בו צד היתר כדי שלא יזיק את הרבים, אף אם נאמר שיש כאן נזק של רבים, שכיון שיש כאן איסורא דאורייתא דקא עבר עליה כשיזכה בו, לא התירו אסור של תורה מפני נזק הרבים כי אם איסורא דרבנן, כדאמרינן במסכת שבת... מכבין גחלת של מתכת כדי שלא יזוקו בה רבים. אבל לא גחלת של עץ".

³ כ"כ בשם הלכות גדולות: **רמב"ן** (שבת מב ע"א ד"ה מכבין); **ר"ן** (שם ד"ה מכבין); **מאירי** (שם ד"ה גחלת).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אבל הגחלת של עץ אם תסיר אדמומיתה נכבת כבר ואינה מזקת, ואם אדמומיתה בה כל הרואה אותה מתרחק ממנה ומכל פנים אין אדם ניזוק שהשחורה כבר כתתה והאדומה מתרחקין ממנה, לפיכך המכבה אותה חייב.

« במקום בו יש חשש נזק לרבים, שמא יינזקו בגחלת של מתכת יש היתר לכבות אותה כבר עתה.

? על דברי רבינו חננאל הקשו הראשונים, כיצד הותר לעבור על איסור תורה רק משום חשש נזק, הרי כל מה שמותר לעבור על איסור תורה בשבת הוא בפיקוח נפש ולא במניעת נזק בלבד? כלומר, במקרה של גחלת או היזק ברשות הרבים, לא מדובר על ידיעה ברורה שיש פיקוח נפש לפנינו, אלא מדובר על חשש שמא יבואו אנשים ויינזקו בגחלת זו ותיווצר מציאות של פיקוח נפש, או לא. א"כ, מהי סברת ההיתר כבר עתה לחלל שבת הרי למדנו מכבר שכאשר אין פיקוח נפש לפנינו לא נתיר חילול שבת?⁴

התשובה היא שחשש נזק של רבים מוגדר כסכנת נפשות המתירה לדחות את השבת -

ר"ן (שבת מב ע"א ד"ה מכבין):

ואלו דברי תימה, שהאיך יתיר שמואל מלאכה דאורייתא שלא במקום סכנת נפשות.

אלא שנראה שהרב ז"ל סובר דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לן.⁵

ביאור הסברה

כאשר עוסקים בפיקוח נפש ציבורי, יש צורך לבחון את המציאות בהשקפה מקיפה ובקנה-מידה רחב יותר, וגם ספקות וחששות רחוקים הופכים לסכנה ממשית המתירה אף איסורי תורה.

דוגמה לדבר היא בעניין מחלות שונות. אדם רגיל החולה במחלת השפעת, אינו נמצא בסכנת נפשות.

אולם, כאשר יש מגפה של שפעת, הרי שביחס לציבור רחב זהו מצב של פיקוח נפש, שכן בתוך כלל הציבור נמצאים גם ילדים וזקנים העלולים להגיע לידי סכנה.

הרי שיש לחשוש גם לאותם מקרים רחוקים שבהם היזק שכזה עשוי להגיע לכדי פיקוח נפש, וזהו חידושו של שמואל בנוגע לגחלת של מתכת ברשות הרבים, היות שמדובר על נזק של רבים, ובסכנה לשלום הציבור, יש לחלל את השבת גם כדי למנוע סכנה עתידית.⁶

⁴ קושיה נוספת הקשה רמב"ן (שבת מב ע"א ד"ה מכבין) - הגמרא העמידה את סוגיית כיבוי גחלת כדעת רבי שמעון הסובר מלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו כיבוי, מותרת בשבת. ואילו רבי יהודה סובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו כיבוי, אסור. א"כ, שואל הרמב"ן, אם אכן מדובר על פיקוח נפש של רבים, היינו שיש כאן רמת סיכון גבוהה עבורם, יתכן וגם רבי יהודה מודה שיהיה מותר לכבות, וגם באיסור תורה: "ותימה הוא, איך אנו מתירים מלאכה גמורה משום היזק שלא במקום סכנת נפשות. ושמא, כל היזק של רבים כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל. אבל אינו נכון, שא"כ מנא לן דרבי יהודה גופיה לא מודה בהא".

⁵ כ"כ רמב"ן (שבת מב ע"א ד"ה מכבין) בדעת בעל הלכות גדולות ורבינו חננאל: "ושמא כל היזק של רבים כסכנת נפשות חשיב".

⁶ ראו כן גם: הרב אברהם יצחק נריה (תחומין חלק ג עמוד 20) שהביא את דברי אביו בביאור דעת רבינו חננאל: "ובחבורת להלכות מדינה (תל אביב תשי"ג) ביאר אאמו"ר הרב משה צבי נריה שליט"א שברבים נדר האומדנא של סכנת נפשות רחב יותר ויש חשש שבאחד מן הרבים יגיע הדבר לכלל סכנה, והרי זה כספק נפשות שדוחה את השבת"; הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, מנחות לו ע"א): "וכתב הר"ן, ומהא שמעינן דשרינן שבות דרבנן במקום שהיזק הרבים מצוי, והרב בעל הלכות ז"ל התיר עוד אפילו איסורא דאורייתא... ודברי תימה הם, שהאיך יתיר שמואל איסורא דאורייתא שלא במקום סכנת נפשות. אלא שנראה שהרב ז"ל סובר דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לן, עכ"ל הר"ן. גם כאן חזינן דשאני רבים מיחיד, דאע"פ שיחיד יכול להיזקר, אבל בבואנו להורות הוראה לרבים, ידעו חז"ל שמתוך הרבים יהיו יחידים שיינזקו ולכן התיר"; הרב מנחם מנדל קירשבוים, היה רב העיירה סקאלה הסמוכה לקרקוב, דיין בקהילת פרנקפורט דמיין, ולאחר מכן רב בבריסל שבבלגיה במהלך השואה. נרצח בשואה במחנה ההשמדה אושוויץ. בשנת תרע"ז הוא נשאל האם מותר בפסח לאכול קטניות עקב המחסור באוכל והרעב הגובר. הוא התיר זאת, כאשר הטענה שלו היא שאמנם אין כאן סכנת נפשות ישירה אך יכול הדבר להיגרר לסכנת נפשות עתידית, אותה יש לשקול כבר עתה משום שמדובר על ציבור, ראו בדבריו שו"ת מנחם משיב (ח"א סימן ל, עמוד 182-183): "עיינן בר"ן שבת... אהך דמכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזיקו בה רבים שיש שכתב בסברת בעל הלכות גדולות דניזקא דרבים כסכנת נפשות חשוב... והיינו דאף דהנזק עצמו אין בו סכנה מכל-מקום הואיל והוא ברבים אפשר שיביא במי מהם לידי סכנה ועל כן חשוב סכנה. וכך כאן, צער הרעבון דרבים ואלפים בישראל כל הפסח וודאי דאפשר שיביא מי מהם לידי סכנה וחשיב סכנה משום הכי, ופשוט דראוי להתיר".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. פסיקת ההלכה

- לדעת הרמב"ם (ה' שבת פ"א ה"ז), מלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו כיבוי אש בשבת, חייב: כל העושה מלאכה בשבת אף על פי שאינו צריך לגופה של מלאכה חייב עליה.

לפיכך, סובר הרמב"ם (ה' שבת פ"ב ה"ב), שההיתר לכבות גחלת ברשות הרבים הוא רק בגחלת של מתכת שיש בה רק איסור דרבנן:

המכבה כל שהוא חייב, אחד המכבה את הנר ואחד המכבה את הגחלת של עץ. אבל המכבה גחלת של מתכת פטור, ואם נתכוון לצרף חייב, שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו, וזהו לצרף שהעושה אותו חייב והוא תולדת מכבה. ומותר לכבות גחלת של מתכת ברשות הרבים כדי שלא יזקו בה רבים.

- לדעת השולחן ערוך, מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ולכן לדבריו מותר לכבות את הגחלת הנמצאת ברשות הרבים, בין אם היא של מתכת ובין אם היא של עץ, שכן כיבוי זה הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה⁷ -

שולחן ערוך (או"ח סימן שלד סעיף כז):

גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה, יכול לכבותה, בין אם היא של מתכת, בין אם היא של עץ. והרמב"ם אוסר בשל עץ.

- במקורות נוספים כתבו הפוסקים להתיר סילוק מפגע רק אם האיסור בו הוא מדרבנן -

שולחן ערוך (או"ח סימן שח סעיף יח):

קוף המונח ברשות הרבים, מותר לטלטלו פחות פחות מד' אמות. ובכרמלית מותר לטלטלו להדיא, משום דחיישינן שמא יזקו בו רבים, ובמקום הזיקא דרבים לא גזור רבנן שבות.

רמ"א (או"ח סימן שח סעיף ו):

ואם נשברו במקום שיכולים להזיק, כגון זכוכית שנשברה על השולחן או במקום שהולכין, מותר לטלטל השברים כדי לפנותן שלא יזקו בהם.⁸

« **מכנה משותף**: המחלוקת בין הרמב"ם לשולחן ערוך היא בשאלה האם מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב או פטור, אך מכל-מקום כולם מסכימים ליסוד הנלמד מהסוגיה, שבמקום בו יש היזק של רבים יש להסיר את המכשול גם בשבת.

אך יש להדגיש לשיטות אלו - ההיתר להסיר את המכשול הוא רק באיסורי דרבנן בלבד.

⁷ כ"כ טור (או"ח סימן שלד): "גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה, יכול לכבותה בין אם היא של עץ או של מתכת".

⁸ ראו: שו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן ו) שדן בהיתר שימוש כבד שמיעה במכשיר שמיעה בשבת. במקרה זה מדובר על היתכנות היזק של יחיד, ואילו הפוסקים התיירו במקרה של חשש היזק של רבים. אך מדייק הרב ולדינברג מדברי הרמב"ם שכתב: "כגון זכוכית שנשברה על השולחן", שמדובר גם בזכוכית בבית של יחיד: "יוצא לנו דזה שצריכין הזיקא דרבים הוא דווקא בנוגע להתיר איסור טלטול ד' אמות בכרמלית או בפחות מד' אמות ברשות הרבים דחמור יותר מטלטול מוקצה. אבל בנוגע להתיר איסור מוקצה בלבד מותר גם משום הזיקא דיחיד, וכדמשמע מדברי השולחן ערוך בסעיף ו' דהתירו לסלק שברי זכוכית בבית אף שסתם בית אין מצוי בו רבים כל כך".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ ~ ~

כאמור, הפוסקים לא פסקו להלכה את דברי הלכות גדולות, שהתיר סילוק נזק של רבים גם באיסורי תורה. אך בדברי הפוסקים האחרונים מצאנו שיש התחשבות להלכה עם שיטה זו, כפי שיתבאר

ב. חוט חשמל קרוע

לדעת הרב שלמה זלמן אוירבך, כאשר נפל בשבת חוט מתח גבוה המסכן את הרבים, מותר להתקשר לחברת חשמל שיבואו לתקן, ואין האדם צריך לעמוד שם כל השבת להזהיר את האנשים מלהתקרב ובכך למעט בחילול שבת

שמירת שבת כהלכתה (פרק מא אות כא) :

חוטי חשמל שנפלו ברחוב ויש חשש שיגע בהם אדם, מותר להזעיק את חברת החשמל על מנת להפסיק את הזרם.

ואין חיוב, מעיקר הדין, לעמוד שם במשך כל השבת כדי להתרות בבני אדם לבל יגעו בחוטים ויבואו לידי סכנה. ומכל מקום, המחמיר לעמוד שם תבוא עליו ברכה.

הערה (סט) :

שמעתי מהגרש"ז אוירבך זצ"ל, דכמו שמצאנו, שמותר לכבות גחלת כדי שלא יוזקו בה רבים... ואף להגאונים הסוברים שיש בזה איסור תורה... אפילו הכי, לא נזכר דמחייבין אותו לעמוד שם כל היום ולהזהיר את הרבים. ועיין עוד בהשגתו של הגר"פ עפשטיין זצ"ל.

שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ז) :

וכמו כן העיר על האמור שם (בפרק מא סעיף כא) : חוטי חשמל שנפלו ברחוב ויש חשש שיגע בהם אדם, מותר להזעיק את חברת החשמל על מנת להפסיק את הזרם, ואין חיוב מעיקר הדין לעמוד שם במשך כל השבת כדי להתרות בבני אדם לבל יגעו בחוטים ויבואו לידי סכנה.

וכתב שם בזה הלשון : איני מסכים עם זה, אפשר להעמיד אדם שיזהיר או לתלות שלט מוכן באותיות סכנה לנגוע, ואפילו ע"י גוי כשהוא מיוחד לישראל, ג"כ אינו כדאי כשאפשר כדלעיל, עכ"ל.

ואפילו הכי לא נזכר בשום מקום לחייב את זה שראה את הגחלת לעמוד ע"י הגחלת או לבקש מאחרים שיעמדו שם ולהזהיר את העוברים שלא יוזקו בה. ועל כורחך דכיון שהוא הולך לדרכו לא הטריחוהו חכמים בטרחה יתרה כדי להימנע מכבוי שמותר מן הדין.

ועוד יותר מזה, מבואר דעת הרבינו חננאל והגאונים (שבת מב ע"א) דאפילו לרבי יהודה שמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה וגם יש איסור תורה של מצרף בכיבוי גחלת של מתכת, אפילו הכי שרי לכבות גחלת אדומה בשבת מפני שלאחר שהגחלת של מתכת תשחיר הרואה אותה חושב שהיא צוננת ועלול להינזק, ובמקום שיש חשש לנזק הגוף של רבים אף על גב דליכא סכנת נפשות מותר לחלל שבת ולכבות הגחלת גם כשהיא אדומה, ולא נזכר כלל שלכתחילה יש עליו חיוב להמתין עד שהגחלת תשחיר או לעמוד ולהזהיר או לשכור אחרים שישגיחו על הגחלת כדי להימנע ממלאכה דאורייתא, והיינו כדאמרן?

⁹ השוו כן לדבריו בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן כד ; שם סימן לז אות א) : "גם חושבני דאע"פ שיכול לעמוד כל היום ע"י הגחלת ולהזהיר את העוברים ושבים מהגחלת, אפילו הכי אין מטריחין אותו לעשות כן, ויתכן שאף גם זה הוא משום טעמא דא"כ אתה מכשילן לעתיד לבוא שלא ירצה לטרוח ולעמוד שם כל היום".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. הנאה מחשמל בשבת

~ הפוסקים התירו את ייצור החשמל בשבת, שכן מדובר על פיקוח נפש ציבורי, שכן צריכת החשמל היא עבור בתי-חולים ובתי אנשים שיש להם תינוקות קטנים -

הרב שלמה גורן (מחניים, כ"ט באב תשי"ח):

וכך מורגל בפי גדולי התורה לבסס את ההיתר לשימוש בחשמל בשבת, גם כאשר ההפקה והייצור מחייבים חילול שבת, משום שהחשמל חיוני לבתי חולים להפעלת מכשירים לתאורה ולחימום שיש בהם פיקוח נפש. וכן ישנם עוד מוסדות ובתים ושירותים ציבוריים בהם החשמל לכל סוגיו וצרכיו, לאור לחום ולכוח, יש בו משום פיקוח נפש.

~ הרב משה שטרנבוך כתב שבמקרה ויש הפסקת חשמל כללית בשכונה, אם ידוע ודאי שיש חולה שזקוק לחשמל אזי מותר לתקן. אבל כאשר אין וודאות להימצאות חולה אלא רק חשש והנחה סתמית, מכיון שאין כאן חולה לפנינו, יש לשקול את ההיתר בהתייעצות עם מורה הוראה ורופאים

שו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן ק):

השאלה אודות שנתקלקל האלקטרי בשבת בשכונתם, ויש לפניו תינוק חולה והעת קר מאוד, ומביא עדות רופא שפעוטות עלולים להסתכן מהקור, ושואל אם מותר לו לקרוא להחברה בשבת מחשש פיקוח נפש, וביותר שמא מצווה על כל אחד להזמין בכל הפסקת חשמל, בהנחה שמסתמא יש תינוק בשכונה וממילא הוא פיקוח נפש...

והנה במקרה שלפנינו איכא מקרה של פיקוח נפש ממש, דהרופא קבע במקרה זה שדרוש לתינוק חום אלקטרי ובלאו הכי יסתכן הילד, ובזה פשיטא שכל אחד חייב לקרוא לתקן כפי הצורך לפיקוח נפש... וכשאין ידוע שיש חולה לפנינו, ורק סברא שבשכונה גדולה מחמת ריבוי תושבים מסתמא מצוי חולה, אם מותר לעבור מלאכת שבת לתקן הקלקול...

אכן צריך זהירות גדולה בזה, ואין מוסרים ההיתר לכל אחד, שסופו להביא לביטול השבת, שכל תיקון שידרש יתלו תמיד שיש בזה פיקוח נפש, ולכן צריך הכרעת תלמיד חכם בעל הוראה וירא שמים שאכן מותר באופן המסוים שלפנינו לברר אם יש סכנה לפנינו ואם הקור גדול וכו'...

וכעין זה הורו גדולי ישראל בעניין ניתוח מת, שלא להתיר בחשש שמא יהיה פיקוח נפש, אלא רק כשפיקוח נפש ידוע לפנינו. ואף שלדעת רופאים מובהקים מצוי מאד שהניתוח יביא תועלת לרפואה, וממילא יגרום שאף ליהודים תהא תועלת מכך, שלא יבואו לידי פיקוח נפש, מכל-מקום ההיתר דפיקוח נפש הותר רק במקום סכנה ממש לפנינו, שאם לא כן יהא נפרץ העניין לגמרי. ובעניין שאלתנו צריך הכרעה, שהפסק ייצא מתלמיד חכם בעל הוראה מובהק.

ולמעשה, ברור שבענייני פיקוח נפש צריך זהירות יתירה.

ואמנם תורתנו הקדושה חששה מאד לפיקוח נפש, ובכל ספק אנו מתירין, אבל צריך זהירות יתר ובפרט בזמננו, ובדרך שהבאתי כשאין הוראה מרופא מובהק שהחולה שלפנינו יש בו חשש סכנה, והדבר שלפנינו אין נראה שיש בו חשש סכנה... דצריך דווקא הוראה מתלמיד חכם מובהק בעל הוראה בשכונה או במקום אחר, שיורה שבמקרה זה הותר, והיינו לאחר שיקבל הנחיות מה נקרא מחלה לפנינו ובאיזו מידת קור חשיב מסוכן, וזה לאחר התייעצות עם רופאים ותלמידי חכמים הבקיאים בכללים בזה, ורק על סמך זה לבד יכול להזמין לבוא לתקן.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הרב שלמה זלמן אוירבך משתמש בשיטת רבינו חננאל והגאונים לטעון שלאחר שהדליקו את החשמל מחמת היתר של פיקוח נפש ציבורי, הוא מותר בהנאה.

לדבריו, מדברי הגאונים מבואר שבמקום בו הותרה המלאכה בשבת אזי אין צורך לטרוח ולצמצם בהיתר, ולכן ניתן ליהנות מהחשמל -

שו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן כד):

והכא נמי גם כאן המכוונות שהודלקו מערב שבת הרי הם מוכנים ועומדים בשביל כל הצרכנים להשתמש בהם בשבת כדרך שרגילין להשתמש בחול, וכיון שכן אפשר שאין בני העיר חייבים למנוע עצמם מלהשתמש בחשמל בשבת כדי שהפועלים לא יצטרכו אח"כ להוסיף נפט, כיון דבשעה שמוסיפים בהיתר הם עושים משום הצלת נפשות כדי שלא יכלו הנרות של בתי חולים וכדומה...

וכעין זה מצינו שמותר לכבות בשבת גחלת כדי שלא יזוקו בה רבים, ודעת **הבעל הלכות גדולות והרבינו חננאל** דכיבוי גחלת של מתכת הוי ג"כ איסור תורה ואפילו הכי כיון דבזמן שהיא חמה והיא שחורה והרואה אותה דומה שהיא צוננת לכן מותר לכבות, ואעפ"כ לא נזכר שלכתחילה נכון לעמוד שם ולהשגיח שלא יכווה בני אדם כדי למנוע חלול שבת, ומוכח מזה דאין שום חיוב לטרוח הרבה כדי למנוע דיחוי שבת שנעשה בהיתר לצורך פיקוח נפש. ואפילו להסוברים שרק דחוייה ולא הותרה, מכל-מקום אין הלה חייב לטרוח ולעמוד שם, והכא נמי גם כאן אין לנו לאסור על בני העיר להשתמש בשבת מה שהוכן גם עבורם...

ואף על גב דבשביל החולים בלבד היו צריכים להוסיף רק מעט ומה שמוסיפים הרבה הוא שוב מפני שגם הבריאים משתמשים... מכל-מקום נלענ"ד, דכיון שאי-אפשר כלל להוסיף עבור החולים אא"כ מוסיף גם עבור הבריאים הרי זה חשיב כשוחט בשבת לחולה דמותר שפיר לבריא משום דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה.

ד. פעילות המשטרה בשבת

לרוב, פעילות המשטרה אינה בכדי להציל או למנוע פיקוח נפש, אלא העיסוק הנרחב הוא בפעילויות שאין בהן אלא שמירה על שלום הציבור, כגון נתינת דוחות תנועה, תפיסת גנבים וכדו'.

בתחילת ימיה של המדינה התבקשו פוסקי ההלכה לחוות דעתם על פעילות המשטרה בשבת, על שלל הצרכים שלה. אחד הדיונים היה אודות חזרת השוטרים לביתם לאחר סיום המשמרת, דיון בו דנו בשיעורים הקודמים.

במסגרת זו נדון בפעילות השגרתית של המשטרה, היינו סיורי פטרול.¹⁰

1. דעת הרב יצחק הרצוג

לדעת הרב יצחק הרצוג, כאשר יש קטטה שפרצה בין אנשים ויש חשש לסכנת נפשות, מותר לשוטרים להגיע למקום בניידת. אולם, הוא מתלבט לגבי קיום סיור שגרתית ברכב, שכן אין כעת פיקוח נפש לפנינו שיתיר את הפעילות, שכן כל מטרת הסיור השגרתית הוא להרתיע את הפושעים.

האם ניתן להתיר איסורי תורה, כנסיעה ברכב, גם לצורך מטרה זו, הרי אין כאן פיקוח נפש לפנינו? התשובה שלו היא, שקשה מאוד להתיר איסורי תורה, אך כן ניתן להתיר איסורי דרבנן.

¹⁰ עוד על פעילות המשטרה בשבת, ראו: **תחומין** (חלק ב עמוד 97-66; חלק לה, עמוד 78-71).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

לפיכך הוא מבקש לעשות את הסיורים השגרתיים באמצעות סיור רגלי, או סיור באמצעות אופניים,¹¹ ובמקרה הצורך הגדול אפשר ברכב ע"י שניים שעשאוה¹² -

שו"ת היכל יצחק (או"ח סימן לב)¹³:

על דרכי שמירת הביטחון הפנימי (המשטרה) במדינה, בשבת ויו"ט...
 על מצב הביטחון הפנימי בארץ, נמסרו ע"י אישיות מוסמכת הפרטים:
 א. מעשי הפשע ובכללם החמורים, כגון: התפרצויות ושווד מתרבים בארץ במידה רבה. גם מקרי הרצח רבו באופן מבהיל.
 ב. כל מבצעי הפשע מזוינים ומשתמשים בזיונם בכל מקרה של הפרעה.
 ג. כל מריבה קלה עלולה להילקח עד לשפיכות דמים והריגה ממש.
 ד. יום השבת, הוא למרבית הצער, היום הכי מסוגל למקרים מעציבים ממין אלה, היות והציבור פנוי מעבודה, והוא גם לפעמים מתבשם בימי שבת וחג.
 ה. התערבות מהירה של המשטרה מונעת הרבה שפיכות דמים ומקרי רצח ולשיטת הניידות חלק רב בזה. עם קבלת ידיעה טלפונית על איזה שהוא מקרה, הניידת קולטת מיד והיא אצה למקום המעשה...

לפי הסבר האחראים על ענייני הביטחון הפנימי, מכוניות המשטרה הניידות מאיימות על אנשים מסוג ידוע, וזה מונע תגרות וממילא גם שפיכות דמים. נניח שהדבר כן, אבל הן יתכן לעשות לשם זה סיורים ברגל או לכל היותר באופניים רגילים...

ואין דבר ברור שמהלומות ומריבות מביאות לידי רצח, אלא בגדר מיעוט דשכיה, ועל כן אי-אפשר למתוח בהרבה את עניין פיקוח נפש עד כדי להתיר המכוניות הניידות בשבת, ועד כדי כך לא נראה להתיר כי אם לכל היותר איסור דרבנן...

ובכלל קשה להחליט על היתר מטעם חשש פיקוח נפש, שהרי ודאי יש איזה גבול גם לחשש פיקוח נפש.

בסיכום הדברים -

- א. נסיעה במכונית למקום שפוצה מריבה בין אנשים שיש לחוש שזה יסתיים ברצח, מותרת...
 - ב. ההיתר הוא רק להליכה למקום המעשה. אבל לאחר המעשה אסור לחזור במכונית ומוכרחים להישאר שם עד מוצאי שבת.
 - ג. מכוניות ניידות אסורות. במקומות שידוע שנוכחות משטרה עלולה למנוע התפרצות, מותר להם לרכב על אופניים פשוטים (לא על אופנוע).
- במקרים מיוחדים יש לבחון את האפשרות של שימוש במכונית ע"י שניים שעשאוה.

¹¹ **שו"ת ציץ אליעזר** (ח"ד סימן ד אות ח): "וכמו כן הצעת כ"ג שליט"א לקחת תחליף במקום מכוניות ניידות, אופניים פשוטים, אם מעשית היא, ולא יגרע בכך מהשמירה על שלום הציבור, נלפענ"ד שבוודאי אפשר להתיר הדבר לנווד ממקום למקום באופניים פשוטים, ואף שכתבתי בענייני בספרי שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סימן כא אות כז) לדון לאסור הנסיעה באופניים בשבת ויום-טוב, משום גזירה שמא יצא מחוץ לתחום ומשום עובדין דחול וגם לחשש שמא יתקן מנא בהתפוצץ הגומי מסביב לגלגל, אבל בכהאי גוונא בדבר הנוגע לתיקון המדינה יש לדון להתיר, ובצירוף למה שזכרתי שראיתי מכבר בספר רב פעלים להרב הידוע רבי יוסף חיים מבגדד ז"ל, הן בכלל להתיר בשבת הנסיעה באופניים".

¹² אולם, בהמשך דבריו בשו"ת **היכל יצחק** (או"ח סימן לג אות י) דחה אפשרות זו: "ומה שכתבנו בקונטרס אחד על דבר היתר ע"י שניים, אני נוטה לדחות, אעפ"י שלי ברור שאפשר לסמוך על עמוד התווך רבינו הגדול ז"ל, שאין שניים שעשאוהו אלא מדרבנן, ושאין עשייה ע"י שניים בשבת עושה את הדבר לאורחא. דבר זה עלול להתפרסם ועלול להביא לידי פרצה ח"ו, ומוטב לקבל עלינו עול ההוראה, לפסוק, מלהשתמש באמצעי כזה".
¹³ מופיע גם בדבריו **בפסקים וכתבים** (ח"א סימן נז).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. דעת הרב שלמה זלמן אוירבך

לדעת הרב שלמה זלמן אוירבך, יש להרחיב את גדרי פיקוח נפש בעניינה של פעילותה השגרתית של המשטרה. לדבריו, בפיקוח נפש ציבורי יש מקום להרחיב את גדר ההיתר, זאת לאור דברי רבינו חננאל ובעל הלכות גדולות הסוברים שכאשר מדובר על חשש של היזק רבים, כגחלת ברשות הרבים, אף שאין בה חשש סכנת חיים כעת, מוגדר הדבר כפיקוח נפש להתיר איסור תורה -

שו"ת מנחת שלמה (תניינא ב-ג סימן לו אות א):

וכמו כן נלענ"ד דבעיר גדולה שאוכלוסיה מרובים ויודעים ברור מתוך הניסיון שאם המשטרה הניידת תשבות בשבת יש לחשוש טובא לתגרות דמים... או גניבות וגזילות שעלולין לסכן נפשות, יש מקום לדון דאפשר שהמשטרה הניידת הוה ליה כרפואה ידועה להציל מפני הרודפים כיון שמזיקים ורודפים כאלה מצויים מתוך העיר...

וגם נראה דאף שמבואר (סימן שטז) בחיה ורמש שנושכין וממיתין, דאע"ג שנהרגין גם אם אין רצין אחריו, מכל-מקום אין לחפש אחריהם, ואף שהמשטרה אינה הורגתם וגם אינה רודפתם, מכל-מקום ע"י זה היא גורמת להבריה את הארי ולהציל בכך את בני העיר מעמי הארץ כאלה שמזיקים לרבים ונושכים וממיתים, וחזי נמי לאצטרופי **דעת הרבינו חננאל ובעל הלכות** (שבת מב ע"א) דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב, ומותר לעשות גם מלאכות דאורייתא למנוע נזק של רבים... וכל שכן הכא דאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, נמצא דבאותם המקומות שקרוב הדבר לחשוש לתגרות ידיים וכו' מסתבר דבזמננו שלומה של מלכות היינו נמי הא שתהיה מצוידת בכל המכשירים החדשים הדרושים להצלת בני העיר מנחשים כאלה.

3. דעת הרב שאול ישראלי: מכשירי פיקוח נפש

הרב שאול ישראלי הגיב לדברי הרב הרצוג וטען שפעילות המשטרה מוגדרת כפיקוח נפש ציבורי, בו אין צורך בוודאות על אדם הנמצא במצב כזה כדי לחלל עליו שבת, אלא כל מה שכרוך בשמירה על שלום הציבור מוגדר כפיקוח נפש גם אם אין בו כעת פיקוח נפש.

דבריו הוא מחדש שהמקור לדברים אלו הוא 'מכשירי פיקוח נפש', שהכוונה היא שכל הפעולות הנעשות קודם הפיקוח נפש מותרות לגמרי כדן 'מכשירי מילה'. לפיכך, כל פעילות משטרתית וציבורית מותרת כהכנה והכשרה לפיקוח נפש העתידי שיבוא -

עמוד הימיני (סימן יז):

וראשית נסורה נא לראות יסוד הכלל שכבר דיברנו בו לעיל, שמתירים עכשיו לחלל את השבת משום נמצאת מכשילן לעתיד לבוא, כי לכאורה תמוה מהיכן למדנו כלל זה שהותר לחלל על דבר שאינו לפנינו ולעשות מעשה שבו עצמו אין משום צורך הצלת הכלל...

והנראה לי, שההיתר היא מגדר מכשירין, שגם הם הותרו בכלל פיקוח נפש ודין במועדו של קידוש החודש, שהרי כל חילול שבת בהליכה וכיו"ב אינו אלא מגדר מכשירין... לא נחלקו אלא במכשירים שאפשר לעשותן מבעוד יום, וכאן הרי אי-אפשר היה שהרי לא ידעו מה שיהיה אח"כ... וזהו הפירוש בשעה זו נמצאת מכשילן לעתיד לבוא, כי אם לא נתיר עכשיו את המעשה הזה שיש בו משום חילול שבת עכשיו יביא הדבר מחר או לאחר זמן לאיבוד נפש.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

נמצא שפעולה של חילול שבת עכשיו היא הכרחית בכדי שתוכל לצאת לפועל לאחר זמן ההצלה הנצרכת, ואם לא תיעשה עכשיו הפעולה ברור שזה יגרום פעם לאיבוד נפש, על כן הרי זה בגדר מכשירי פיקוח נפש שגם הוא הותר...

נמצאנו למדים כלל, שגם פיקוח נפש שעדיין אינו עומד לפנינו, לא לגבי רגע זה ולא לאחר כך, אבל ברור לנו שיגיע הדבר לזה בזמן מן הזמנים, אנו רואים אותו כאילו הוא כבר לפנינו.

כי חובה זו של 'וחי בהם' היא קיימת ועומדת לפנינו לא רק לגבי החיים של רגע זה, אלא אנו מצווים ועומדים בזה גם לדאוג להצלת חיים שיצטרפו פעם להיות, אף על פי שאין אנו יודעים מתי ואיך... ומעתה נראה שאין גם מקום לחלק במידת השכיחות של הדבר לעתיד לבא. שאפילו אם אין זה עלול לקרות אלא אחד מאלף, דיה הצלה אחת של נפש אחת בזמן מן הזמנים, בכדי להתיר ולחייב לעשות פעולות אלה של חילול שבת, שהם בגדר מכשירים להצלה זו...

נראה שיסוד הדברים הוא, שכל מה שנוגע לשלום הציבור או סילוק נזק ממנו הכל נחשב כפיקוח נפש, כי כל מה שכרוך בשלום הציבור יש בו בעקיפין עניין עם פיקוח נפש...

אולם נראה לי שיש להכניס כאן עוד נימוק הלכותי הראוי לשמש סניף, אם לא יסוד חשוב כשלעצמו. והיא **שיטת רב האי גאון והרב בעל הלכות והרבינו חננאל** לעניין גחלת בשבת ברשות הרבים. ותמהו בזה הרמב"ן והרשב"א איך נתיר מלאכה דאורייתא מחמת חשש נזק. וכתבו שניהם... כיון דדרכו להזיק בו ורבים ניזוקים בו כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל, דאי-אפשר לרבים להיזהר ממנו...

ומקור הדבר נראה לי שיש ללמדו ממלחמת רשות... שהיא להרווחה... או להרבות שמע מלכות מלך ישראל, או לפרנסה, וע"י זה הותר להעמיד עצמו בסכנה של ספק נפשות של יחידים. אלא ודאי דבר זה הותר. ולכאורה אינו מובן למה. ומה שגורר בפי הכל לומר שמלחמה היא דין מיוחד אין לו יסוד כי למה לא נלמד משם... ומה שרגילים לומר שדין מלחמה שאני משום שהוא ע"י סנהדרין - אינו, וכי סנהדרין בכוחם להתיר איסורי תורה!?

על כן נראה שיסוד הדברים הוא, שכל מה שנוגע לשלום הציבור או סילוק נזק ממנו, הכל נחשב כפיקוח נפש, כי כל מה שכרוך בשלום הציבור יש בו בעקיפין עניין עם פיקוח נפש.

פרנסת היחיד, לדוגמה, אין בה משום פיקוח נפש, אבל אם הציבור יהא מחוסר פרנסה אפילו אם אין זה נוגע ללחם, הרי לא ימלט שבאחד מבין הרבים יהא כזה שהוא צריך לאוכל יותר משובח, באופן שאצלו זה יכול להיות פיקוח נפש. וכן כל מלחמה שהיא מביאה הרווחה וע"י זה ניתנת אפשרות לטפל יותר בחולים ותשושים, מה שאינו קיים בזמן שהתנאים הכלכליים הם ירודים. וכן מלחמה שהיא להרבות שמעו של המלך, יש להניח שע"י זה יפחדו האויבים מלבוא וירבו אלה המעוניינים לבוא איתו בברית, מה שג"כ מביא למצב כלכלי יותר טוב וע"י זה מתרבה הבריאות בצבור.

וכן עניין של סילוק הנזק בציבור בעניין הגחלת - אמנם זה מצד עצמו אינו מסוכן, אבל הרי ייתכן שהניזוק לא יוכל לצאת לעבודה, וייתכן גם שהוא בודד ולא יוכל להגיד למישהו שיבוא לעזור לו, ועל ידי כן יכול הדבר הקטן הזה להביא לידי פיקוח נפש. וכיוצא בזה מיני ציורים, שאם אנו חושבים על זה לגבי היחיד הרי זה רחוק, שאין לחשוש מזה, ומכל מקום באופן ציבורי הרי זה קורה סוף סוף, ולגבי פיקוח נפש גם זה מובא בחשבון...

« ומעתה נדון דידן של סיוור בכדי למנוע קטטות ומריבות בציבור או לתפוס הגנבים וכיוצא בו, אם אמנם הצלה ממקרי איבוד נפשות הם אולי קצת רחוקים, הרי הצלת ממון ונזקים גופניים הם מצויים מאד ואינו גרוע מגחלת, ועדיף ממנה כי כאן הנזק אינו מצומצם על מקום אחד אלא הוא פוגע בציבור כולו וודאי שיש בזה משום הצלת הציבור מנזק שלדעת הגאונים הרי הוא שקול כפיקוח נפש.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ה. שיקולי הפסיקה

נראה שמאחורי שיקולי הפסיקה ההלכתיים, עומד עקרון שונה בין הרב הרצוג לרב ישראלי והוא קשור ליחס שבין המשטרה-מדינה לשומרי התורה והמצוות¹⁴

• הרב יצחק הרצוג

בתחילת דבריו כתב הרב הרצוג שהוא דן בסוגיה זו של פעילות המשטרה באופן תיאורטי, זאת משום שהממונים על המשטרה אינם מעוניינים לקבוע חוקה הלכתית במשטרה -

שו"ת היכל יצחק (או"ח סימן לב):

אולם מכיון שכפי מצב הדברים כיום אין המוסדות הממונים על כך נוטים לפי שעה להתחשב עם הוראות ההלכה, לשם קביעת חוקה שתחייב את כל הפועלים בזה לנהוג לפיה, אין לדיון הניתן אופי הלכה למעשה, והרי הוא יותר בגדר משא ומתן של הלכה, שצורתה המעשית המדויקת תקבע ברצות ה', אחרי עיון והתייעצות נוספים לכשהתנאים יהיו מתאימים לכך.

יתכן ומשום כך ההיתר של הרב הרצוג מאוד מוגבל, והוא מתקשה לשקול את פיקוח נפש ציבורי בהיבט רחב יותר, כפי שעשה הרב ישראלי.¹⁵

• הרב שאול ישראלי

הרב ישראלי הגיב לדברי הרב הרצוג וטען שדווקא משום שהמשטרה לא מקפידה על שמירת השבת, מוטל עלינו לבחון ולבדוק את דרכי שמירת השבת במשטרה ולקבוע בכך כללים הלכתיים כדי להתאים את הפעילות של המשטרה לטובת צירוף אנשים שומרי תורה ומצוות לשורותיה -

עמוד הימיני (סימן יז):

הרבה הגיעו לפריקת עול רק מתוך זה שהיה נראה להם שאין אפשרות ליישב את התורה עם צרכי המדינה, ורק הודות לאפשרות של השתמשות עם יהודי 'שבת-גוי' יכולה היהדות הדתית להחזיק מעמד. נמצא שע"י שתקבע ההלכה המאפשרת את מילוי הצרכים הדחופים במדינה עפ"י הדין יגרום הדבר להתחזקותם של אלה שיהדותם רופפת ותלויה, והרי אנו מצילים אותם ממכשולים גדולים לכל חייהם... והרי נדמה שדווקא לעניין שאלה זו של פיקוח נפש שבאה ע"י המשטרה יש מצד ההלכה הזאת עצמה צורך לרבות יותר ויותר שומרי תורה שם, כי רק הם יודעים כראוי ערך האדם והם לא יתעצלו באמתלאות של נוחיות אלא יהיו תמיד זריזים וראשוניים לדבר מצווה... ואין שום ספק שמילוי תפקידי המשטרה שיש בהם הרבה משום פיקוח נפש ייעשה ביתר יעילות אם ירבו בשורותיה שומרי תורה, חוץ ממה שגם קלסטר פניה

¹⁴ על המחלוקת בין הרב יצחק הרצוג לרב שאול ישראלי, ראו גם: **פרקי תורה ומדינה** (עמוד 187-220).

¹⁵ במסגרת הדיון בין הרב יצחק הרצוג לבין הרב שאול ישראלי אודות פעילות המשטרה בשבת, טען הרב הרצוג שגם אם יפסוק בנושא זה או אחר לחומרה ולא נתיר לשוטרים לחזור ברכב לביתם אחרי משמרת, לא תיגרס מכך התרשלות עתידית, שכן בוודאי יהיו שוטרים שאינם שומרי שבת שיבצעו את המשימה, ראו: **שו"ת היכל יצחק** (או"ח סימן לב): "ובאלו השוטרים היוצאים לאסור גנב שכבר תפסוהו אנשים ויש להעביר אותו למאסר שאם לא כן יתחמק מידם, כאן אין באופן ישיר פיקוח נפש, אלא שקיים חשש כאמור, שאם לא יהא טיפול במקרה כזה מטעם המשטרה יתרבו הגנבים בשבת קודש. וכבר הוזכר לעיל שגניבה ורציחה באים עכשיו כאחד. והנה לעיל הבאנו מהרמב"ם המתיר הבאים להציל לחזור למקומם וכלי זיינם עליהם, שמא אם אתה מחמיר עליהם ימנעו מלבוא פעם אחרת. שמענו מזה, שגם חשש נפשות לעתיד לבוא מתיר. ומכל-מקום אין העניינים שווים לגמרי... הואיל וכל ההיתר הוא כאן מפני שאם לא נתיר תרבינה גניבות, הנה הרוב הגדול הם לצערנו לא מתחשבים עם ההוראות של הרבנות, והם הרי ממילא לא ימנעו, וא"כ לא ישמש האיסור לריבוי גנבות, ואיך נבוא להתיר משום חשש זה שתרבינה גנבות". ראו בעניין זה בשיעור כג - 'חזרה מהצלה - סייגים ומסקנות' (א.2).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

של המדינה בכלל למניעת שחיתות ומעשי עוול גם מצד אנשי המשטרה עצמה הרבה תלוי מי ומי הם השוטרים.

וכשם שנצטוונו על מינוי השופטים, כן נצטוונו על מינוי השוטרים, ועל שניהם נאמר ושפטו את העם משפט צדק. והיש לך מכשול גדול מזה, של ריחוק שומרי תורה משורות המשטרה!...!

סוף דבר נראה לי כדבר ברור, שהדיון בנקודה זו אינו צריך להביא בחשבון את מספר שומרי התורה במשטרה כיום הזה. עלינו גם לחתור שיהפכו שם לרוב, לא פחות ממה שעלינו לשאוף להגיע לרוב במקומות אחרים.

אלא אנו מחויבים לדון כאילו כולם מוכנים לשמוע בקול התורה ולהשמיע להם את ההלכה כפי שהיא לכולם באופן שווה, ועד כמה שהמותר הרי זה מותר לכולם, ואין ראוי להימנע מזה, ועד כמה שזה אסור עלינו לחתור שיהא זה חוק כללי הנוהג ומחייב את כל אנשי המשטרה כאחד, וגם עד שיתקבל חוק זה לא נהסס מלאומרו ברבים, השומע ישמע והחדל יחדל, ולא עלינו תלונתו ואחריותו.

1. כיבוי דליקה נבסיס להיתר

כאשר פורצת דליקה בשבת, אין לכבות את הדליקה, אא"כ יש סכנת נפשות.

אולם, במקרה ומדובר על דליקה בבית של יהודים הנמצאים בסביבה של גויים, מותר לכבות משום חשש שמא הגויים יעשו שפטים ברכושם של היהודים.

ניתן ללמוד מכך, שאף שאין וודאות לפיקוח נפש אלא חשש וספק עתידי - מותר לחלל שבת.¹⁶

הגהות אשרי (עירובין פ"ד סימן ו):

מותר לכבות את הדליקה בזמן הזה מפני שיש שדרים בין קצת אומות, כשיש דליקה באים ושוללים והורגים, ולא גרע מעיר הסמוכה לספר.¹⁷

רמ"א (או"ח סימן שלד סעיף כו):

וכל הדינים הנזכרים בדיני הדליקה, הני מילי בימיהם, אבל בזמן הזה שאנו שרויין בין עובדי כוכבים והיא חשש סכנת נפשות, כתבו הראשונים והאחרונים ז"ל שמותר לכבות דליקה בשבת משום דיש בה סכנת נפשות והזריז הרי זה משובח.

ומכל-מקום הכל לפי העניין, דאם היו בטוחים ודאי שלא יהיה להם סכנה בדבר, אסור לכבות, אבל בחשש סכנת ספק מותר לכבות אפילו הדליקה בביתו של גוי, וכן נוהגין.

¹⁶ אי"ה, יוקדשו לנושא זה של עיר הסמוכה לספר שלושה שיעורים במסגרת דיני מלחמה.

¹⁷ **ראב"ן** (שבת סימן שסג): "אבל בזמן הזה שאנו מתי מעט בין הגויים וידם תקיפה ואפילו לא באו גויים אלא על עסקי ממון אין אדם מעמיד עצמו על ממונו ואם יעמוד ישראל נגד הגוי יזרקנו כנגד הדליקה או יהרגנו ומותר לישראל לבוא לכבות כדי להציל חברו... ותניא עיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי ממון יוצאין עליה בכלי זיין בשבת, כיון דסמוכה לספר אם יעמדו ישראל על ממונם יהרגום ולא ייראו כיון דסמוכי לגויים אחרים, וכל שכן אנו שאנו יושבים בתוכם שלא יראו מלהרוג ומחללין את השבת ומצילין"; **אור זרוע** (ח"ב הלכות עירובין סימן קמט): "ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זינים ומחללין עליהם את השבת. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן, בבל כעיר הסמוכה לספר דמיא ותרגומה נהרדעא. שהייתה סמוכה לעכו"ם מצד אחד ולעירות שיושבים בהם בני הגולה מצד שני. מיכן התירו רבותינו לכבות דליקה בשבת מפני שאנו דרים בין העכו"ם וכשיש דליקה באים ושוללים והורגים ולא גרע מעיר הסמוכה לספר שמחללין עליה את השבת הילכך שרי"; **שלטי הגיבורים** (עירובין יב ע"ב מדפי הרי"ף): "מכאן התירו וכו' לכבות הדליקה בשבת מפני שאנו דרים בין העכו"ם וכשיש דליקה באים ושוללין והורגין ולא גרע מעיר הסמוכה לספר שמחללין עליה השבת"; **שו"ת תרומת הדשן** (סימן נח): "ובאור זרוע בה"ל שבת (ח"ב הלכות ערב שבת סימן לח) כתב וז"ל: ואפילו בספק סכנה גדולי ישראל מכבים את הדליקה, ואע"פ שאפשר לכבות ע"י נכרי... ושמעתי מגומגמים להחמיר מסברת ליבם, ולומר דווקא כשנפלה הדליקה תחילה בביתו של ישראל איכא סכנה, כי משפט הנכרים כך היה, כי ימצאו אותו שיצאה הדליקה מביתו משליכין אותו לתוך האש... וא"כ ע"י כך יש סכנה לשאר ישראל, כדרכם לומר כל ישראל ערבים זה בזה, וכחאי גוונא שרי לכבות. אבל אם יצא תחילה בביתו של נכרי, ליכא למיחש להא וליכא סכנה, דעינינו רואות דכמה עירות גדולות שיצאו בהן דליקות גדולות, ולא הזיקו לישראל בגופן כלל, ואפילו גיוזם לא נשמע בזמן שלא יצא הדליקה בבית ישראל. אמנם נראה דמלשון הגה"ה באשרי לא משמע הכי לחלק. מדתלי הטעם מפני שהם שוללים והורגים, ולא גרע מעיר הסמוכה לספר, משמע ע"י חטיפת הממון יבוא לידי הריגה. והכא נמי איכא למיחש אף אם יצא תחילה הדליקה בביתו של נכרי. שלעולם רגילים לשלול ולחטוף כאשר הדליקה מתגברת, אפילו אי חזינן עירות שלא נשמע בהן שום יראה כחאי גוונא אין לסמוך על זה, כיון דלפעמים מועטים איכא למיחש, דקיימא לן... דאין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« לאור דברים אלו מהם עולה שיש לחלל שבת על נזקי ממון משום שיש חשש שמא יתפתח הדבר לדיני נפשות, למד הרב אליעזר יהודה ולדינברג שיש להתיר לאנשי כוחות המשטרה לצאת ברכב ולעשות פעולות הכרוכות בחילול שבת כשהם נקראים לפריצות של שודדים וגנבים, מחשש שמא בעתיד הדבר יתפתח לדיני נפשות -

הלכות מדינה (ח"ב עמוד רנא) :

מכוח דין זה של עיר הסמוכה לספר מחללין את השבת אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, לומד **ההגהת אשרי** (עירובין פ"ד סימן ו) שבזמן הזה אם באו שוללים על עסקי ממון יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, וכן מותר לכנות את הדליקה בזמן הזה מפני שיש שדרים בין קצת אומות ושוללים והורגים ולא גרע מעיר הסמוכה לספר... ונפסק כן להלכה (או"ח סימן שכט סעיף ז) בשם יש מי שאומר שבזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון מחללין שאם לא יניחו ישראל לשלול ולבוז ממונו יהרגו והווי עסקי נפשות. ולא מובא מי שחולק בזה...

ונלמד מכל זה שהוא-הדין בזמנינו כאן בארץ ישראל בהיכונן בע"ה משטר יהודי, כשתעמוד לפניו שאלה של קריאת המשטרה היהודית בשבת להצלה מפני גנבים ושודדים, אם מותר להם בכדי למהר ההצלה לחלל את השבת בנסיעה במכונית או לצאת בכלי זיין ולירות באוויר וכדומה, אזי יהיה עלינו לפסוק לפי העניין ולפי תנאי הזמן והמקום, אם רק יש ספק שמתוך שלא יוכלו לעמוד על ממונם יהרגו, אזי מותר לחלל עליהם את השבת בכדי למהר ולבוא להצלה.¹⁸

ז. היתר המסור לגדולי הדור

הרב אברהם יצחק נריה (צניף מלוכה, עמוד 139-138) :

ויש להוסיף נקודה נוספת בנידון דידן, בספר **פאר הדור** מובא בשם אאמו"ר שליט"א ששאל את החזון איש זצ"ל, אי שרי למכבי האש בעיר גדולה לתקן את כליהם בשבת כדי שאם תגיע קריאה יוכלו לצאת מיד. והשיב החזון איש, דאף דפיקוח נפש דוחה שבת אם נבוא לחשוש לכל פיקוח נפש שעתיד להיות, הרי כמעט ותיעקר שבת ויהיה בכך משום חילול ה', וחילול ה' חמור הוא מפיקוח נפש.¹⁹

פאר הדור (ח"ג עמוד קפה) :

מעשה ונשאל היכן הגבול של פיקוח נפש, לדוגמה האם מותר לתקן מכונת כיבוי בשבת בטרם באה קריאה טלפונית לכיבוי דליקה בעיר גדולה כמו תל אביב?... כשגבולות פיקוח נפש מתרחבים ונוגעים למצב של עקירת הלכה לגמרי הדבר נוגע ומגיע לחילול השם ואז אנו אומרים שחילול השם דוחה פיקוח נפש, ולכן לא התירו החתם סופר והנודע ביהודה לנתח מת לצורך הצלת חולה אלא אם כן החולה המסוכן מזומן ועומד באותה שעה, ואף על פי שניתוחי מתים תמיד נוגעים בסופו של דבר לפיקוח נפש, אלא כאמור שאם כן יעקר העניין כולו ובזה יש כבר חילול השם. והדבר מסור לידי חכמי הדור שהם יכולים להכריע בדבר מתוך טביעת עין והם שצריכים לדון בכל מקרה לפי המצב ולפי השעה.

¹⁸ הובאו הדברים גם אצל **הרב כתריאל פישל טכורש** (התורה והמדינה, חלק ה-ו עמוד שסא).

¹⁹ מופיע גם בספר **צו בקו** (הליכות בן תורה במערכות צה"ל, פרקי חיים ומסכת מעשים של הרב אברהם יצחק נריה זצ"ל, עמוד 349).